

Viorica RĂILEANU. *Tipologia numelui de familie: semantică și structură.*

Chișinău: Editura UNU, 2022. 199 p.

Daniela BUTNARU

Doctor în filologie

E-mail: d_butnaru@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7216-0693>

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”

al Academiei Române – Filiala Iași

Lucrarea de față, realizată în cadrul unui proiect de cercetare *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene* (20.80009.1606.01), finanțat de Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare a Republicii Moldova, reprezintă o continuare firească a preocupărilor autoarei în domeniul onomasticii. Printre titlurile semnate de doamna Viorica Răileanu, doctor în filologie, cercetător științific coordonator la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” din Chișinău, se numără *Toponimia Transnistriei: restabilirea fondului onimic românesc, componenta lexicală, structura derivațională*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2008, *Localitățile Republicii Moldova: ghid informativ documentar; istorico-geografic, administrativ-teritorial, normativ-ortografic*, Chișinău, Editura Litera, 2009 (redactat în colaborare cu domnul profesor Anatol Eremia), *Éléments de compositions turcs et grecs dans les anthroponymes, Nume de familie derivate din toponime, Constituirea numelor de familie de la prenume masculine* (articole publicate în revista „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie” din Craiova), *Tipologia numelor de familie derivate de la nume de ocupații, Nomenclatura meșteșugărească: relevanța ei în onomastică, Tipologia numelor de familie derivate cu sufixul -escu* (în revista „Philologia”) ș.a.

Cartea debutează cu o *Prefață* semnată de un alt cercetător al antroponimiei, doamna Maria Cosniceanu, și cu un *Cuvânt-înainte* al autoarei. Cele 200 de pagini sunt împărțite în cinci mari capitole urmate de *Concluzii* și *Cuvinte-cheie*, *Listă de abrevieri*, *Bibliografie*, trei *Anexe* și un *Glosar de termeni onomastici*.

În primul capitol, intitulat *Onomastica*, sunt explicați unii termeni de specialitate, cu punerea accentului pe distincția care trebuie făcută între *onomastică* și *antroponimie*, și este prezentată evoluția cercetărilor antroponimice din Republica Moldova, multe dintre ele fiind efectuate în cadrul Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” din Chișinău.

O scurtă istorie a apariției și impunerii numelor de familie este prezentată în capitolul al doilea, făcându-se trimiteri la întreg teritoriul locuit de români, dar și comparații cu sisteme denominative din alte țări. Pentru că „numele unic nu mai reușea să-și îndeplinească rolul de identificare și individualizare” (p. 27) în cadrul unei comunități, a apărut necesitatea adăugării unui determinant lexical, care uneori se transmitea și urmașilor și care s-a impus ca nume de familie mai ales cu ocazia realizării recensămintelor și a implementării unor legi care reglementau situația denominativă. Acesta indica adesea legături de rudenie: *Vasie brat Enachi*, *Ion zăt lui Vasile* (p. 34), *Toader zet Florii* (p. 39), *Gheorghită nepot Onii*, *Antohi cumnat Ursului* (p. 34), dar cel mai des arăta filiația: *Toma sân Iacob* (p. 33), *Gavril sin Mariei* (p. 39), *Săbieriul ficior Tomii* (p. 34), *Constandin a lui Pintilei* (p. 32), *Niță Măcarii*, *Năstase Măriuții*, *Toader a Vărvarei* (p. 40) sau, prin simpla adăugare a numelui tatălui lângă cel al fiului, *Chiriac Sârghie*, *Mașteiu Frimu*, *Sandul Pârvul* (p. 35). O trăsătură denominativă caracteristică spațiului demografic nord-moldovenesc, cea a numelor de familie formate de la antroponime feminine cu articolul genitival *a* sudat, este exemplificată în p. 41-43: *Aanei*, *Acasandrei*, *Adomnicăi*, *Ailenii*, *Amerii*, *Asoltanei*, *Atudorei* ș.a. (p. 41).

Determinantul lexical care va deveni nume de familie poate indica meseria celui numit (*Aparu*, *Blidarul*, *Ciobanu*, *Cojocarul*, *Lăcătuș*, *Morarul*, *Olarul*, *Podaru* – cf. p. 51-55, *Popa* – p. 105), o funcție dregătorească (*Banu*, *Hatmanu*, *Spătarul*, *Vornicu* etc.), etnia (*Bulgarul*, *Grecul*, *Rusu*, *Sârbul*, *Tătarul* – p. 30), proveniența (*Bârlădeanu*, *Brăileanu*, *Câmpeanu*, *Dobrogeanu*, *Nistoreanu*, *Nistoreanov*, *Olteanu*, *Slobozeanu*, *Suceveanu*¹ – p. 45-49), trăsături ale persoanei (*Barbaneagră*, *Barbarasa*, *Barbăroșie*, *Capalb*) etc.². Extrem de pitorești sunt unele porecle care au devenit, în timp, nume de familie: *Băetrău*, *Boubătrân*, *Buhnibaltă*, *Cabătut*, *Cătărau*, *Capmare*, *Captari*, *Cheleverde*, *Chelemândră*, *Cherdevară*, *Cojocscurt*, *Ciubotăroșie*, *Copchimulți*, *Curoșu*, *Doibani*, *Furcămândră*, *Grădinămare*, *Gurămultă*, *Haidragă*, *Joacăbine*, *Mațerăle*, *Mânăscurtă*, *Mereacre*, *Mățâblândă*, *Oineagră*, *Paierale*, *Patruochi*, *Perdivară*, *Porc-Gras*, *Sâmpetru*, *Taievorbă*, *Zamăneagră*, *Zgârcibaba*, *Zvârlifus* ș.a. Unele fac referire la trăsături pozitive, dar cele mai multe surprind defecte ale persoanelor individualizate inițial prin

¹ Aceste nume de familie sunt importante și pentru că oferă informații privind fenomenul migrației interne și externe spre teritoriul Moldovei.

² Am ales să cităm doar câteva exemple ilustrative din multitudinea celor prezentate de autoare.

aceste etichetări, iar lista de la finalul volumului (p. 181-185) reflectă imaginarul denominativ al oamenilor, care surprind prin etichetări lingvistice trăsături fizice ori psihice ale semenilor, defecte sau calități, comportament, întâmplări.

Sunt prezentate, exemplificate și analizate modalități de formare, cu acordarea unei atenții speciale sufixelor (românești, slave, turcești ori grecești) care intră în structura numelor de familie, sunt identificate tipare. Dacă la baza formării unor antroponime stau numeroase nume comune, există și situația contrară, când substantive comune provin, prin *deonimizare*, de la nume proprii, subiect prezentat pe larg în capitolul *Contribuția antroponimiei la îmbogățirea vocabularului* (p. 117-139). Din numeroasele exemple de acest tip, autoarea alege să prezinte sensul și etimologia unor „cuvinte lexicalizate și lexicografiate, având la bază antroponime. E vorba de numele unor persoane istorice, legendare, biblice, literare care au devenit embleme pentru desemnarea tipurilor umane, datorită unor caracteristici, trăsături morale sau fizice, pozitive sau negative” (p. 121-122): „*adónis* s. m. (adesea iron.) tânăr de o frumusețe rară < (mit.) Adonis, june grec de o frumusețe extraordinară”, „*afrodită* s. f. (fam.) femeie foarte frumoasă < (mit.) Afrodita, zeița dragostei și a frumuseții”, „*belzebút* s. m. (fig.) om puternic și rău < (bibl.) Belzebút, căpetenie a demonilor”, „*casanova* s. m. aventurier < (ist.) Giacomo Girolamo Casanova de Seingalt (1725-1798), aventurier venețian, celebru prin peripețiile sale galante”, „*cupidon* s. m. (fam.) tânăr foarte frumos < (mit.) Cupidon sau Amor, zeul iubirii la romani”, „*lolită* s. f. adolescentă seducătoare < (lit.) Lolita, eroina romanului omonim (1958) al scriitorului american Vladimir Nabokov (1899-1977)”, „*mitică* s. m. persoană superficială și neserioasă < n. pr. Mitică, hipocoristic din prenumele Dumitru” ș.a. (p. 122-129). Explicația legăturii cu numele proprii este corectă, totuși este foarte posibil, după cum certifică dicționarele limbii române³, ca substantivul comun să fi intrat în vocabularul limbii române prin intermediul altor limbi, unde aveau deja statutul de nume comun: *Amfitrion* < fr. *amphitryon*, *arlechin* < fr. *arlequin*, it. *arlecchino*, *bacantă* < fr. *bacchante*, it. *baccante*, *bigot* < fr. *bigot*, *huligan* < rus. *huligan*, *iezuit* < fr. *jésuite*, germ. *Jesuit*, *mentor* < fr. *mentor*, germ. *Mentor*, lat. *mentor*, -oris, *metis* < fr. *métis*, *șovin* < fr. *chauvin* etc. De asemenea, unele verbe care au legătură cu nume proprii s-au format pe teritoriul limbii române (*a barbiza*, *a eminesciza*), însă altele provin din alte limbi: *a ghilotina* < fr. *guillotiner*, *a pasteuriza* < fr. *pasteuriser*.

Capitolul *Tribulațiile numelui de familie: între normă literară și rostire cotidiană* prezintă câteva dintre „abuzurile” pe care le-au suferit numele de familie în ultimele două secole (traducere în rusă sau înlocuire cu alte nume, adaptare la sistemul denominativ rusesc prin înlocuirea sufixelor românești cu unele slave și prin

³ Am verificat etimologiile în *Dicționarul limbii române* editat sub egida Academiei Române, care poate fi consultat la adresa: <https://dlr1.solirom.ro/>, dar și alte dicționare ale limbii române. <https://dlr1.solirom.ro/>, dar și alte dicționare ale limbii române.

impunerea sistemului denominativ tripartit, fiind adăugat un patronim, deformări ale numelor românești; „schimonosirile” continuă și în zilele noastre, de obicei datorită neștiinței celor care le scriu sau le pronunță.

Demersul Vioricăi Răileanu nu este unul lipsit de pericole, căci etimologia unor nume de familie este de multe ori greu de stabilit; de altfel, autoarea însăși mărturisește în *Cuvânt-înainte*: „Raționamentele de la care pornim la explicarea unor nume nu pot fi, și nici nu trebuie să fie, considerate soluții unice sau definitive” (p. 10). De exemplu, în legătură cu antroponimul *Budeanu*, care ar indica proveniența persoanei desemnate dintr-un loc numit *Budă*, format de la un apelativ *budă* cu sensul „construcție de lemn în pădure” (p. 46) cu sufixul *-eanu*, prezentăm și ipoteza propusă de Mircea Ciubotaru: „apelativul *budă* nu a fost niciodată, în limba română, numele unor case sau cocioabe de prin păduri sau al dughenelor și prăvăliilor, desigur de prin târguri, ci al unor așezări din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, exploatări de potasă și silitră. Toponimele *Buda* din Moldova, Muntenia și Oltenia trebuie explicate doar prin acest sens, cu excepția unora, destul de puține, care au la origine numele de persoană *Buda* în funcție toponimică absolută”⁴. Astfel, după cum reiese din citatul de mai sus, nu este exclus ca *Budă* să fie chiar antroponim, de la care, prin sufixare cu *-ean(u)* (sufix care poate avea și valoare patronimică, vezi p. 36), au putut rezulta numele de familie *Budeanu*, *Budean*, *Budian*, *Budianu* (p. 47).

Volumul *Tipologia numelui de familie: semantică și structură* reprezintă o monografie privind formarea și structura numelor de familie, exemplele sunt numeroase și diversificate, analiza este obiectivă, sprijinită pe o bogată bibliografie. Este redactat într-un stil clar, cu note explicative și trimiteri necesare, cu o bibliografie amplă, o listă explicativă pentru abrevierile folosite, anexe cu trei tipuri de nume de familie (derivate de la prenumele *Petru*, derivate cu sufixul *-escu* și o listă cu nume compuse) și chiar un glosar de termeni onomastici. Apreciem efortul autoarei de a realiza o lucrare corectă, științifică, valoroasă atât pentru specialiștii din domeniul umanităților, cât și pentru alți cititori interesați de numele de familie, care reprezintă un adevărat tezaur socio-și psiholingvistic.

⁴ Mircea Ciubotaru, *Cercetări de onomastică. Metodă și etimologie*, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, 2013, p. 99.